

Передумови, витоки і прояви економічної глобалізації

У статті проаналізовано прояви глобалізації в економічних, культурних та суспільних відносинах. Досліджено сучасні процеси глобалізації, пов'язані з постіндустріальною стадією розвитку світової економіки. Визначено головні ознаки постіндустріальної цивілізації.

Ключові слова: глобалізація, міжнародні процеси, інтеграція, світова система.

Предпосылки, истоки и проявления экономической глобализации

В статье проанализированы проявления глобализации в экономических, культурных и общественных отношениях. Исследованы современные процессы глобализации, связанные с постиндустриальной стадией развития мировой экономики. Определены главные признаки постиндустриальной цивилизации.

Ключевые слова: глобализация, международные процессы, интеграция, мировая система.

Background, origins and manifestations of economic globalization

The article analyzes the manifestations of globalization in economic, cultural and social relations. The modern globalization processes related to post-industrial stage of development of the world economy. The basic features of post-industrial civilization.

Keywords: globalization, international processes, integration, global system.

Постановка проблеми. Світовий розвиток початку ХХІ ст. характеризують як переломну історичну епоху, використовуючи для цього ряд суттєвих ознак: постмодерн, постіндустріалізм, нова економічна система, економіка знань, інформаційне суспільство, і нарешті, найзначнішу серед ознак, таку, що обумовлює решту, – глобалізація. Ставши обов'язковими атрибутами сучасності, такі трансформаційні явища особливо гостро поставили питання пошуку джерел та нових суспільних форм соціально-політичного та економічного розвитку, його гармонізації із соціальними відносинами та навколишнім середовищем.

Проблеми, що постають перед людством, набувають цивілізаційного характеру, постають всеохоплюючі, планетарного масштабу завдання, які зумовлюють необхідність об'єднання зусиль світового співтовариства для забезпеченого зрівноваженого, збалансованого господарського поступу, здатного вирішувати глобальні проблеми людства.

Водночас залишаються суттєвими відмінності окремих країн і регіонів стосовно їх реальних можливостей щодо забезпечення сталого, само-підтримуючого економічного та культурного зростання. Десятки країн, що розвиваються, так і не спромоглися упродовж другої половини ХХ ст. подолати архаїчну структуру своїх економік, позбутися маргінальних позицій у світовому господарстві, більш-менш задовільно вирішувати гострі соціальні проблеми.

Глобалізація, як процес постійно зростаючого впливу різних факторів міжнародного, транснаціонального значення (економічних, політичних, соціокультурних зв'язків, єдності інформаційного простору) на соціальну дійсність окремих країн, регіонів, людей, стала невід'ємною характеристикою сучасності, при чому усіх аспектів діяльності людства. Дехто покладає на неї величезні надії як на панацею від різних пе-

рекосів економіки, інші ж – антиглобалісти – всіляко лають все, що пов'язано із нею. Однак не визнавати факту глобалізації вже просто не можливо, глобалізація стала невід'ємною характеристикою сучасності. Тому всі суб'єкти суспільного розвитку намагаються навчитись пристосовуватись до неї, в найоптимальніший спосіб використовуючи її позитивні фактори і якомога зменшуючи вплив її негативів.

Явища глобалізації з особливою силою розгорнулися у останні десятиліття минулого століття, а сьогодні цей об'єктивний процес призводить не просто до поглиблення економічних, політичних та соціокультурних міжнародних відносин, а й до значного посилення їх значимості у власних стратегіях окремих фірм, регіонів, країн. Взаємозалежність, взаємопов'язаність та взаємообумовленість міжнародних зв'язків, передусім економічних, набули стійкого характеру.

При цьому глобалізація має динамічні, іноді суперечливі, неоднозначні прояви. Зробити позитивні ефекти глобалізації доступними максимальній кількості країн та при цьому пом'якшити її негативні наслідки – одна з декларованих цілей сучасної міжнародної політики.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Різні аспекти загального процесу глобалізації, а також її прояви в економічних, суспільних та культурних відносинах, сучасний вплив на розвиток територіальних утворень, на зміну сутнісних характеристик міст і зокрема міст-мегаполісів стали предметом дослідження таких зарубіжних учених, як М. Арчер, А. Аппадурі, С. Артоблевський, Дж. Бартон, Дж. Біверсток, У. Бек, Р. Бертон, Л. Браун, Ф. Бродель, П. Брукс, Ч. Ван-Кан, Д. Гвішиані, Е. Гідденс, П. Геддес, П. Глур, Дж. Готман, К. Дойч, Р. Елізондо, М. Інтріллгейтор, Х. Зальцман, М. Кастельс, П. Кругман, Е. Ланк, Т. Левітт, Л. Лінн, Ч. Лендрі, Ч. Лідбітер, Д. Лорен, А. МакКормак, П. Маркузе, В. Мур, Н. Мой-

сеев, Дж. Неттл, М. Павельсон, А. Печчеї, М. Портер, Г. Рид, Р. Робертсон, С. Сассен, Л. Склер, Н. Слука, А. Скотт, Д. Смік, П. Тейлор, Г. Терборн, І. Уоллерстайн, Р. Флорида, Дж. Фрідман, Т. Форбат, М. Фуджит, А. Хіршман, П. Холл, Г. Чесборо, Дж. Якобс та багато інших.

Метою статті є аналіз проявів та витоків економічної глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Термін «глобальний» починає застосовуватись у середині 60-х років, коли В. Мур увів в обіг термін «глобальна соціологія», а М. Маклюєн – термін «глобальне село». «Глобалізація» в суспільних науках виникає в середині 80-х років, коли це поняття став популяризувати Р. Робертсон [1].

Вважається, що найбільш цілісна модель структури глобалізації того часу подана у монографіях М. Уотерса і Р. Робертсона. З ім'ям американського соціолога Р. Робертсона часто пов'язують й появу терміну «глобалізація», адже у 1985 році він дав тлумачення цьому явищу, а у 1992 році виклав основи своєї концепції у окремій книзі.

Згідно із Р. Робертсоном «як концепт, глобалізація відображає процес стиснення світу та інтенсифікації світової свідомості як єдиного цілого, перехід до конкретної глобальної взаємозалежності та усвідомленню глобального цілого у ХХ столітті» [1]. Розроблені ним моделі глобалізації стали альтернативними теорії світо-системи і глобальної системи. Дійшовши ще у 1968 році висновку, що сфера культури має вирішальне значення для «систематизації» світу, Р. Робертсон пізніше висунув тезу про те, що глобальна взаємозалежність національних економік і держав, концептуалізована, наприклад, у моделі «системи суспільств» І. Уоллерстайна, є лише одним з аспектів глобалізації, тоді як інший аспект – глобальна свідомість індивідів так само важливий для перетворення світу в «єдине соціокультурне місце» [2].

Менш послідовні прихильники парадигми світової системи адаптували поняття глобалізації і створили перші теоретичні її моделі. Прикладом можуть слугувати роботи Е. Гідденса «Наслідки сучасності» (1990) і Л. Склера «Соціологія глобальної системи» (1991).

Е. Гідденс визначає глобалізацію як інтенсифікацію «загальносвітових соціальних відносин, які пов'язують окремі локальності таким чином, що локальні події визначаються подіями, які відбуваються за багато миль від них, і навпаки» [3, с. 64]. Він розглядає глобалізацію як продовження модернізації, вважаючи, що сучасності внутрішньо притаманна глобалізація [3, с. 63].

У моделі Е. Гідденса присутні два інституціональні виміри системи: світова економіка і світова політика. В цьому його теорія близька до теорії світо-системи І. Уоллерстайна, але різниця в тому, що в моделі Е. Гідденса трансформація системи відбувається не тільки на рівні системних зв'язків (глобальному), а й на рівні елементів системи, що пов'язуються, – «локальних подій» (локальному). Тому для теорії Е. Гідденса термін «глобалізація», який за змістом означає всеохоплення, тотальність, більш адекватний, ніж термін «інтернаціоналізація», пов'язаний лише з міждержавними відносинами.

Л. Склер замінює світ-систему на поняття «глобальної системи», а замість поняття «інтернаціоналізація» віддає перевагу терміну «глобалізація». Не відмовляючись від

концепції «центру, периферії, напівпериферії», Л. Склер вважає, що сучасна глобальна система існує на трьох рівнях: економічному, політичному й ідеолого-культурному. Кожен із рівнів представлений ключовими інститутами, що стимулюють глобалізацію: транснаціональними корпораціями (на економічному рівні), транснаціональним класом капіталістів (на політичному рівні) і консьюмеризмом (на рівні ідеології і культури) [4]. За такої інтерпретації поняття «інститути» можна визначити глобалізацію як сукупність процесів формування системи транснаціонального капіталізму, що перебуває в межах національно-державних кордонів.

Попри всі дискусії щодо еволюції та структури сучасні процеси глобалізації пов'язані і з постіндустріальною стадією розвитку світової економіки. Криза індустріальної моделі проявилась у безмежній, безсистемній і безконтрольній утилізації природи, максимізації економічного зростання, а не його оптимізації, у підпорядкуванні живої праці «машинній», у домінуванні технократичних підходів у соціально-економічному розвитку, а також у взаємопереплетенні цивілізаційних суперечностей різного рівня, в умовах чого державні, регіональні суперечності не в змоззі подолати вплив глобальних проблем без радикальної перебудови глобальної системи політичних і економічних відносин.

Головними ознаками постіндустріальної цивілізації є передусім широка інтелектуалізація виробництва, пріоритетний розвиток науки, складної розумової праці. Розкріпачення інтелектуального потенціалу суспільства, прийдешня психологічна революція визначатимуть інтенсивні шляхи становлення та зміцнення нової цивілізації.

Однією з визначальних особливостей постіндустріальної цивілізації є поступовий перехід від енергетичних до інформаційних джерел життєдіяльності людини. Інформаційно-технологічний спосіб виробництва супроводжується широкою його інформатизацією, переважанням високих технологій і науково-технічних розробок у системі виробничих чинників. Електронізація виробництва й побуту, їх широка комп'ютеризація, роботизація, з одного боку, вивільняють людину безпосередньо з виробничого процесу, ставлять її поруч з ним. З другого боку, на цій основі підвищуються вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня зайнятих, зростає інтелектомісткість виробництва, праці й продукту. Йдеться про формування досить гнучких і динамічних економічних систем, що визначають ходу соціального часу у ХХІ ст. і вирішують основне завдання виробництва та обігу – ефективне використання ресурсів, гармонізацію відносин «людина-природа» та «людина-людина» на всіх рівнях мікро- і макроекономічного розвитку.

Найважливішими економічними активами стають інтелект, знання, технології. Інформаційна революція, що базується на поєднанні комп'ютера з телекомунікаційними мережами, докорінно перетворює людське буття. Вона стискає час і простір, відкриває кордони, дозволяє встановлювати контакти в будь-якій точці земної кулі. Вона перетворює індивідів у «громадян світу». І якщо раніше зв'язок між людьми різних країн був можливий тільки за допомогою телефонів, листів, телеграм тощо, то тепер завдяки інтернету спілкування можливе і у режимі «реального часу». Все це стало можливим завдяки процесу глобалізації.

Зараз концепція глобалізації є чи не найпопулярнішим інструментом аналізу міжнародних процесів. Цим терміном позначається широкий спектр подій і тенденцій: розвиток світових ідеологій, інтенсивна боротьба за встановлення світового порядку, зростання кількості та впливу міжнародних організацій, послаблення суверенітету національних держав, інтенсивні масові міграції та формування багатокультурних спільнот, створення планетарних засобів масової інформації, експансія західної культури в усі регіони світу тощо. Аналіз цих релевантних теоріям глобалізації тенденцій показує, що вони набули характеру синхронних суспільних змін на початку та в середині ХХ століття. І відбулася ця трансформація таким чином, що її можна охарактеризувати як соціокультурне зрушення.

Розвиток подій на сучасному етапі глобалізаційних процесів у світовій економіці посилив позиції тих економістів, які схильні утримуватися від універсальних рекомендацій щодо вибору найбільш доцільної зовнішньоекономічної політики. В цьому відношенні слухними є зауваження М. Тодаро про те, що кожній країні необхідно глибоко проаналізувати і реалістично оцінити свої можливості у світовому поділі праці з урахуванням власних цілей, типу, рівня і масштабів економічного розвитку та очікуваного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Тільки так можна визначити, наскільки слід «відкриватися», враховуючи очікувані вигоди і ризики міжнародних контактів та рівень конкурентоспроможності національної економіки [5].

У вітчизняному науковому полі парадигми сучасної глобалістики, у рамках яких працюють відповідні наукові школи і організовані наукові колективи, досліджує Д.Г. Лук'яненко, спираючись при цьому на узагальнення іншого відомого дослідника глобалізації О. Білоруса, яким виділено шість таких основних шкіл, а саме [1, с. 89–121]:

1) концепція «Межі зростання» (лежить в основі тематики доповідей Римського клубу (1968). А. Печчеї та ін. засновників Римського клубу, яких, як керівників різних ТНК, хвилювали «глобальні системні ефекти», у подоланні яких локальні зусилля виявились безсилими. Досягнення школи: результативні спроби моделювання світової економічної динаміки на основі п'яти взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства. А. Печчеї запропонував і досі актуальну глобальну Програму Нового Гуманізму);

2) концепція «Сталого розвитку» (ця парадигма розроблена під керівництвом Л. Брауна в Інституті всесвітніх спостережень. Міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку використала цю глобальну концепцію для доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987), Генеральна Асамблея ООН ухвалила спеціальну резолюцію «Екологічна перспектива до 2000 року і надалі» (1987), згідно з якою сталий розвиток повинен був стати керівним принципом діяльності ООН, урядів і приватних підприємств, організацій та установ);

3) школа універсального еволюціонізму в глобалістиці (розвивається під керівництвом академіка Н. Мойсеева на базі вчення В. Вернадського про ноосферу. Піддаються критиці доповіді Римському клубу за розуміння ролі природи як пасивної та її пасивної реакції на результати діяльності людства. Глобальну природу слід розглядати як самоорганізовану систему, реакція якої хоч і не прогнозована через

величезну кількість критичних порогових факторів, але неминуча в довгостроковому плані. Ініціатори концепції закликають враховувати зворотну реакцію біосфери на процеси глобального розвитку);

4) школа мітозу біосфер (з точки зору зазначених науковців, не має прямого відношення до глобалістики, але важлива під час переходу до раціоналізації взаємодії світового людства з навколишнім середовищем. Ідея в тому, щоб досягнуті результати використовувати для покращення земної біосфери і для формування ноосфери, суть якої у гармонічному синтезі біо- і техносфери – «глобатех», тип нової культури, що має за ареал увесь планетарний ринок);

5) школа контрольованого глобального розвитку Д. Гвішані (почала реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку», у якій значна увага надавалась загально-соціологічній теорії, перехід до інформаційного суспільства розглядався як магістральний шлях вирішення глобальних проблем);

6) школа світ-системного аналізу (І. Уоллерстайн) розробляє парадигму, в центрі якої кінець ХХ ст. розглядається як криза переходу від капіталістичної світ-системи до поки що невизначеної пост-капіталістичної системи. Капіталістична світ-система розглядається як перша історична форма глобальної системи, яка безупинно розвивається у взаємодії ядра («золотий мільярд»), напів-периферії і периферії світу.

Тож провідні теоретики акцентують увагу на різних аспектах глобалізації, дають різні оцінки, але між різними концепціями глобалізації є й об'єднуючі теми. Так, по-перше, поняття глобалізації стає все більш абстрактним, перетворюється в опис все більш теоретичних і менш реальних категорій, а по-друге, воно є умовою існування об'єктів, що описуються цим поняттям. З часом поняття глобалізації перетворилося із теоретичної абстракції та ідеологічного засобу у засіб концептуальної трансформації.

Як зазначає Д.Г. Лук'яненко, сучасні системні трансформації надають глобалізації нової якості: із тенденції вона переростає у всепоглинаючий процес, що має складну мотиваційну природу, позитивні та негативні впливи системного характеру [7].

Перспективи використання моделей глобалізації для аналізу суспільних відносин залежать від того, наскільки лінійними будуть сучасні тенденції. Для розвинених країн, як прогнозують фахівці, вже у найближчому майбутньому актуальною стане ситуація, коли глобалізація перетворюється на рутинний процес функціонування/відтворення соціальної організації.

Висновки

Отже, як процес всесвітньої економічної, політичної й культурної інтеграції та уніфікації, глобалізація все більше утверджує тенденції втягування світового господарства (яке донедавна розумілось лише як сукупність національних господарств, пов'язаних між собою системою міжнародного розподілу праці, економічних і політичних відносин) у загальний світовий ринок, де відбувається тісне переплетіння економік на основі транс-націоналізації та регіоналізації. Відтак відбувається не тільки послаблення інституту національного суверенітету країн, які протягом віків були головними суб'єктами міжнародних відносин, а й формування єдиної світової сільвої ринкової економіки – геоекономіки та її інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Robertson R., Lechner F. Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World—Systems Theory // Theory, Culture & Society. 1985, №3.
2. Wallerstein I. The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European world—economy in the Sixteenth Century. New York, 1974.
3. Giddens A. The Consequences of Modernity. Stanford, 1990.
4. Sklair L. Sociology of the Global System. Hemel Hempstead, 1991.
5. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / О.С. Передрій. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1628041439232/ekonomika/teoriya_konkurentsiyi_portera.
6. Білорус О.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / О.Г. Білорус та ін.; відп. Д.Г. Лук'яненко; Київ. нац. ун-т економіки. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
7. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: [навч. посіб.] / Д.Г. Лук'яненко; Київ. нац. екон. ун-т. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.

УДК 339.54

І.Ю. ГУЖВА,

к.е.н., Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Моделі державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в країнах світу та Україні

У статті розглянуто міжнародний досвід здійснення державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в економічно розвинутих країнах світу. Проаналізовано успіхи України щодо адаптації у вітчизняній практиці передових міжнародних механізмів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю підприємств. Відзначено важливість інституційного розвитку української системи державного управління в умовах використання відповідного іноземного досвіду. Обґрунтовано необхідність посилення кадрового потенціалу в системі державного управління зовнішньоторговельною діяльністю України.

Ключові слова: державне управління, зовнішньоторговельна політика, іноземний досвід, торговельний представник України, підвищення кваліфікації.

І.Ю. ГУЖВА,

к.э.н., Украинский государственный университет финансов и международной торговли

Модели государственного управления внешнеэкономической деятельностью в странах мира и Украине

В статье рассмотрен международный опыт осуществления государственного управления внешнеэкономической деятельностью в экономически развитых странах мира. Проанализированы успехи Украины по адаптации в отечественной практике передовых международных механизмов государственного управления внешнеэкономической деятельностью предприятий. Отмечена важность институционального развития украинской системы государственного управления в условиях использования соответствующего зарубежного опыта. Обоснована необходимость усиления кадрового потенциала в системе государственного управления внешнеэкономической деятельностью Украины.

Ключевые слова: государственное управление, внешнеэкономическая политика, зарубежный опыт, торговый представитель Украины, повышение квалификации.

I. GUZHVA,

PhD, Ukrainian State University of Finance and International Trade

Models of public administration in foreign trade around the world and in Ukraine

The article deals with international experience of public administration in foreign trade in economically developed countries. Ukrainian progress on adaptation in domestic practice the leading international mechanisms of public administration in foreign trade are analyzed. The importance of institutional development of Ukrainian public administration system using the foreign experience is outlined. The need to strengthen human resource capacity in public administration in foreign trade of Ukraine is determined.

Key words: public administration, foreign trade policy, foreign experience, Trade Representative of Ukraine, training.

Постановка проблеми. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності України та зміна пріоритетів сучасної зовнішньоекономічної політики привели до необхідності реформування вітчизняних засад ЗЕД. Саме органи державної влади мають забезпечити втілення в життя зовнішньої політики країни, ефективність якої є однією з умов утвердження в системі міжнародних економічних відносин. Оскільки для світової економіки характерні перманентні зміни кон'юнктури товарних ринків, проблема розробки та здійснення програми заходів із підтримки експорту та імпорту на міжнародній арені, збільшення або, принаймні,

збереження їх питомої ваги у світовій торгівлі актуальна для будь-якої країни.

Політика регулювання ЗЕД покликана вирішувати важливі завдання з економічної та фінансової збалансованості зовнішньоторговельних операцій з окремими країнами і регіонами для забезпечення стабільного економічного розвитку та зростання рівня життя населення, не хетуючи при цьому принципами економічної безпеки [1, с. 45]. Розвиток світової торгівлі на сучасному етапі відбувається за активної участі держави у формуванні торговельних потоків шляхом використання механізму державного регулювання. Це дає